

๓

พุทธประวัติ

๙ มหานครสำคัญ

พระมหาสมปอง มุทิโต

ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานวิहारธรรม

บ้านศรีวิราช ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

www.baliyai.org, sompong.mac@gmail.com

คำนำ

พระพุทธประวัติย่อ

พระพุทธประวัติ เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าและพระคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นความรู้ในเบื้องต้นสำหรับชาวพุทธทั้งหลาย ที่สามารถน้อมนำอรรถาธิบายของสาธุชนให้มีความศรัทธาเชื่อมั่นในวิชาคือพระสัพพัญญุตญาณ และจรณะคือปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเป็นพระบารมีญาณมาแต่กาลก่อนตรัสรู้ ขณะตรัสรู้ และภายหลังตรัสรู้

ผู้ได้ศึกษาพระประวัติพระพุทธเจ้าแล้ว ล้วนมีศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ควรได้ศึกษาประวัติของพระอัครสาวก พระอสีติมหาสาวก พระอริยสาวก และอุบาสกอุบาสิกาท่านอื่นๆ ผู้ได้บำเพ็ญบารมีมาจนได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ประวัติของท่านเหล่านั้นล้วนน้อมอรรถาธิบายในการทำมาดีให้ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขึ้นการบำเพ็ญบารมีญาณเพื่อการบรรลุอริยผลได้

หนังสือ **“พระพุทธประวัติย่อ”** ได้รวบรวมพระประวัติของพระพุทธเจ้า ประวัติของพระอัครสาวก พระอสีติมหาสาวก พระอริยสาวก และอุบาสกอุบาสิกาผู้บรรลุเป็นพระอริยสาวกมาไว้โดยย่อ เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ใฝ่ศึกษาได้อาศัยค้นคว้าให้ลึกซึ้งและแจ่มแจ้งต่อไป

เชื่อเหลือเกินว่า ในระหว่างที่ท่านกำลังศึกษาพระประวัติของพระพุทธเจ้าอยู่นั้น ใจย่อมน้อมศรัทธาเลื่อมใส น้อมไปในการทำบุญกิริยาวัตถุทุกอย่าง แม้กุศลที่ยังไม่เกิดก็จักเกิดขึ้น กุศลที่เกิดขึ้นแล้วจักแก่กล้าขึ้น อกุศลที่เกิดขึ้นก็จักบรรเทาได้ง่าย อกุศลที่ยังไม่เกิดก็จักไม่เกิดขึ้นเลย ผู้มีความรู้เรื่องพระพุทธประวัติ ย่อมน้อมอรรถาธิบายไปในการบำเพ็ญกรรมดีทั้งมวล

ขอให้ความรู้พระพุทธประวัติโดยย่อนี้ จงอำนวยให้ท่านมีความรู้ความเข้าใจในการทำมาดี และได้แนวทางการบำเพ็ญบารมีให้ได้เข้าถึงมรรคผลและนิพพาน เหมือนพระอริยสาวกทั้งหลายเทอญ

มหาสมปอง ฐิติ

(พระมหาสมปอง มุทิโต)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

พระพุทธประวัติย่อ

ตอนที่ ๑ ลุมพินีวัน-กบิลพัสดุ์

สถานที่ประสูติ-เสวยสุขในราชสมบัติ

ลุมพินีวัน สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ เป็นราชอุทยานของกษัตริย์ศากยวงศ์

พระเจ้าสุทโธทนะ ศากยวงศ์ แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ได้อภิเษกสมรสกับ**พระนางมหายาสาเทวี** โกถียวงศ์ แห่งกรุงเทวทหะ แคว้นโกถียะ ซึ่งทั้ง ๒ แคว้นมีชายแดนติดต่อกัน

พระโพธิสัตว์ได้จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระสิริมหายาสาเทวี พระนางทรงรักษาศีล ๕ ได้อย่างบริสุทธิ์ ทั้งไม่เกิดกามารมณ์อีกเลย เมื่อทรงครรภ์ได้ ๑๐ เดือนเต็ม มีพระประสงค์จะเดินทางไปประสูติพระโอรสที่กรุงเทวทหะตามประเพณีนิยม พอเสด็จถึงลุมพินีวัน ก็ให้ปฤติกาลพระโอรสผู้มีกายสะอาดหมดจด ผุดผ่องดุจแก้วมณี ไม่แปดเปื้อนด้วยของปฏิกูลต่างๆ

พระโพธิสัตว์ผู้ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ประสูติได้ครู่หนึ่งก็ประทับยืนด้วย ๒ พระบาทอย่างมั่นคง ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือแล้วเสด็จย่างพระบาทไป ๗ ก้าว ทอดพระเนตรดูทิศต่างๆ แล้วเปล่งอาสภิวาจาอย่างองอาจว่า

“อคุโคหมสมิ โลกสุส, เขมฺวโจหมสมิ โลกสุส, เสฏฺฐโจหมสมิ โลกสุส, อ ยมนติมา ซาติ, นตฺถิทานิ ปฺนพฺภโว.” (ที.มหา. ๑๐/๓๑)

“เราเป็นผู้เลิศที่สุดในโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลก นี่เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ เราจักไม่เกิดอีก”

ลุมพินีวัน เป็นอนุสรณียสถานให้พุทธบริษัทได้หวนระลึกเป็นนิมิตคติ ๒ อย่าง คือ ถ้าอยู่ครองราชสมบัติจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกผนวชจะได้ตรัสรู้

เป็นพระศาสดาเอกของโลก ปัจจุบัน ลุมพินีวันตั้งอยู่ในตำบลลุมมินเด ประเทศเนปาล ดิตตชายนแดนตอนเหนือของประเทศอินเดีย

กรุงกบิลพัสดุ์ เมืองหลวงของแคว้นสักกะ ตั้งอยู่ตอนเหนือของชมพูทวีป ติดต่อกับป่าหิมพานต์เชิงเขาหิมาลัยที่หนาวเหน็บเพราะมีหิมะปกคลุมตลอดทั้งปี เมื่อหิมะละลายกลายเป็นสายน้ำไหลเอิบอาบซึมซาบอยู่ทั่วได้ผิวดิน ทำให้กรุงกบิลพัสดุ์เป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งเกิดขึ้นตามธรรมชาติและพวกมนุษย์เพราะปลูกเอาไว้ ความอุดมสมบูรณ์นี้ทำให้มวลมนุษยชาติความผาสุกก็จริง แต่ก็ได้ปิดบังความจริงบางอย่างเอาไว้ นั่นคือ ความทุกข์เพราะการเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นต้น ซึ่งไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงให้พ้นไปได้ นอกจากผู้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันยิ่งเองเท่านั้น

เมื่อเจ้าชายประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะได้ประชุมประยูรญาติทั้ง ๒ ฝ่าย และเชิญพราหมณ์มาเลี้ยงอาหาร ๑๐๘ คน เพื่อขนานพระนามและทำนายพระลักษณะพระโอรส ในจำนวนนั้น พราหมณาจารย์เพียง ๘ ท่าน คือ รามะ ฐะ ลักษณะโชติมันติ สุโกชะ สุทัตตะ สยามะ และโกณฑัญญะ ที่ได้รับเกียรติให้เข้าทำนายพระลักษณะ ที่ประชุมมีมติขนานพระนามพระราชโอรสว่า “**สิทธัตถะ** ผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จ” พราหมณาจารย์ ๗ ท่านแรก ได้พยากรณ์เหมือนกันว่า “**พระโอรสผู้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะเช่นนี้** ถ้าอยู่ครองราชสมบัติจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระบรมเดชานุภาพมาก ถ้าออกผนวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระศาสดาเอกของโลก” ฝ่ายโกณฑัญญะพราหมณาจารย์หนุ่มเท่านั้นทำนายเป็นคติเดียวว่า “**จะเสด็จออกผนวช และได้ตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณเป็นพระศาสดาเอกของโลกแน่นอน**”

พระเจ้าสุทโธทนะและพระมเหสีมหายาเทวี ได้ผูกมัดพระโอรสไว้ด้วยกามสุขในราชสมบัติ ประสงค์จะให้อยู่ครองราชเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเอกของโลก จะได้ไม่ออกผนวชตามคติพยากรณ์ของพราหมณาจารย์ทั้งหลาย

เจ้าชายสิทธัตถะก็ทรงเจริญวัยขึ้นตามลำดับ เมื่อเจริญพระชนมายุ ๗ วัน พระราชชนนีก็สวรรคต หลังจากนั้นในวันราชพิธีแรกนาขวัญพระองค์ก็ทรงบรรลุปฐมฉาน

ได้ต้นหว้าใหญ่

เมื่อเจริญพระชนมายุ ๑๖ ปี ได้ศึกษาศิลปวิทยาในสำนักอาจารย์วิศวามิต ทรงเชี่ยวชาญในการยิงธนูสหัสธาม์ และได้อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราหรือพิมพาผู้เป็นพระธิดาของกษัตริย์โกถิยวงศ์ และเป็นสหชาติผู้เกิดวันเดียวกันกับเจ้าชาย ๑ ใน ๗ อย่าง (อีก ๖ อย่าง คือ พระอานนท์ กาฬุทายีอำมาตย์ ฉันทะมหาดเล็ก ม้ากัณฐกะ ต้นโพธิ์ และขุมทอง ๔ แห่ง) และมีพระโอรส ๑ องค์ คือพระราหุลกุมารผู้เป็นดุจเครื่องพันธนาการที่ยากจะฉุดหลุดได้

แม้เจ้าชายสิทธัตถะจะเสวยความสุขในราชสมบัติอันยิ่งกว่าสมบัติทิพย์บนสวรรค์ตลอด ๒๙ ปีก็จริง แต่ด้วยพระพุทธบาทมีญาณที่ได้บำเพ็ญมาในกาลก่อน เทวทูต ๔ อย่าง คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตายที่กำลังประสบกับความทุกข์แสนสาหัส และพระสมณะผู้นั่งห่มผ้ากาสาวพัตร์มีอาภักปิริยาน่าเลื่อมใส ก็ได้บังเกิดขึ้นให้เห็นเป็นนิมิตเพื่อเตือนจิตของพระองค์ไม่ให้หลงติดอยู่กับโลกียสุขนั้น พระองค์ก็มีพระหทัยสลดสังเวชและเบื่อหน่าย ทั้งได้ยินเสียงว่า “ดับ” จากเพลงขับของนางกิสาโคตมีหรือปชาบดีโคตมี จึงเริ่มค้นหาหนทางที่จะหลีกหนีให้พ้นจากความทุกข์ในรูปของความสุขเหล่านั้น ทรงเล็งเห็นหนทางเนกขัมมะคือการออกผนวชเพียงสายเดียวที่จะหลีกพ้นจากความทุกข์นั้นได้ เมื่อได้โอกาสเจ้าชายสิทธัตถะก็ประทับบนหลังม้ากัณฐกะเสด็จมหาภิเนษกรรมทางประตูพระนครทิศตะวันออกในยามราตรี มีนายฉันทะมหาดเล็กเป็นผู้ตามเสด็จ

พอรุ่งสาง เจ้าชายสิทธัตถะก็เสด็จมาไกลถึง ๓๐ โยชน์ ถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาที่ซึ่งเป็นสายน้ำกั้นเขตเมืองทั้ง ๓ คือ กบิลพัสดุ์ สาวัตถี และเวสาลี เสด็จข้ามแม่น้ำไปอีกฟากแล้ว ทรงเปลื้องพระภูษา ครองผ้ากาสาวพัตร์ ใช้พระขรรค์ตัดพระเมาฬีออกให้เหลือพระเกศาไว้ยาวประมาณ ๒ องคุลี มอบพระภูษาและม้ากัณฐกะให้นายฉันทะนำกลับพระนคร ส่วนพระองค์ประทับอยู่ที่อนุปิยอัมพวันใกล้ฝั่งแม่น้ำอโนมาที่นั่น เสวยสุขจากการบรรพชาตลอด ๗ วัน แล้วเสด็จด้วยพระบาทต่อไปอีก ๓๐ โยชน์ ก็ถึงเขตนครราชคฤห์อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ

ต่อมาอีก ๗ ปี พระเจ้าสุทโธทนะทรงสดับข่าวว่า พระโอรสของพระองค์ บำเพ็ญทุกกรกิริยา ๖ ปี ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงประกาศฉัณฐะจักรอันประเสริฐ บัดนี้ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ จึงส่งอำมาตย์ผู้หนึ่งกับบริวาร ๑๐๐๐ คน ไปเมืองราชคฤห์เพื่อทูลนิมนต์ให้เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ อำมาตย์และบริวารมาถึงได้ยืนฟังธรรมเทศนาบรรลุลหันท์ ได้อุปสมบทเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา และมีได้ส่งข่าวให้พระเจ้าสุทโธทนะทราบเลย พระองค์จึงส่งกาฬทายีอำมาตย์ให้ไปกราบทูลเสด็จ เมื่อไปถึงได้ฟังพระธรรมเทศนาก็บรรลุลหันท์ผลเช่นกัน พอถึงวันเพ็ญเดือน ๔ พระกาฬทายีเถระได้กราบทูลนิมนต์ให้เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติทั้ง ๒ วงศ์ โดยพรรณนาถึงหนทางที่กำลังสะดวก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ บ่ายพระพักตร์สู่กรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๒ หมื่นรูป เดินทางวันละ ๑ โยชน์ ๖๐ วัน ๖๐ โยชน์ เมื่อใกล้จะถึงกรุงกบิลพัสดุ์พระกาฬทายีเถระได้เหาะไปแจ้งข่าวแก่พระเจ้าสุทโธทนะและรับอาหารบิณฑบาตกลับมาถวายพระพุทธเจ้า พระเถระทำเช่นนั้นทุกวันทำให้ชาวเมืองมีความชื่นชมยินดีเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังไม่ได้เห็น จึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ยังราชสกุลให้เลื่อมใส เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึงได้ประทับที่ปราสาทของเจ้านิโครธศากยะที่บูรณะใหม่

รุ่งเช้าพระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาต ถูกพระเจ้าสุทโธทนะต่อว่า ว่าทำไมวงศ์สกุลเสียหาย พระองค์ก็ตรัสบอกว่า การออกบิณฑบาตเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่วงศ์ของกษัตริย์ ได้ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “บุคคลไม่ควรประมาทในโภชนะที่ตนได้รับ ฟังประพฤติธรรมให้สุจริต ผู้ประพฤติธรรมสุจริตเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” พระพุทธบิดาได้บรรลุโสดาปัตติผล และตรัสพระธรรมเทศนาต่ออีกว่า “บุคคลฟังประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่ฟังประพฤติธรรมให้สุจริต ผู้ประพฤติธรรมสุจริตเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” พระพุทธบิดาบรรลุสกทาคามีผล พระนางปชาบดีโคตมีบรรลุโสดาปัตติผล

พระนางยโสธรา ผู้มีความจงรักภักดีต่อพระสวามีมาก ตั้งแต่พระสวามีเสด็จ

ออกผนวช นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ เสวยมื้อเดียว บรรทมบนเตียงน้อย ไม่ทัดทรงดอกไม้ ไม่ลูบไล้ของหอม พระนางก็ทรงกระทำตามทุกอย่าง พระพุทธเจ้าตรัสจันทกีนรชาดกทำให้พระนางยโสธราบรรลुโสดาปัตติผล

เจ้าชายนันทะ กำลังเข้าพิธีอภิเษกสมรสกับนางชนบทกัลยาณี ได้ถวายอาหารบิณฑิตแด่พระพุทธเจ้า อัมบาตตามส่งถึงนิโครธาราม ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ บำเพ็ญเพียรโดยพิจารณากายว่าเป็นของไม่งาม เป็นสิ่งปฏิกูล และได้บรรลุอรหัตผล ได้รับยกย่องว่า เป็นเลิศกว่าพระสาวกทั้งหลาย ผู้สามารถค้ำทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย

พระราหุลกุมาร ถูกมารดาประดับประดาแล้วส่งไปทูลขอขมุทรรพียไใหญ่ พระพุทธองค์ได้มอบปริยทรรพีย ๗ ประการ โดยมอบให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์บรรพชาแก่เธอด้วยวิธีติสรณคณูปสัมปทา ได้เป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสมหาธัมมपालชาดกแก่พระพุทธบิดาผู้กำลังเศร้าโศกเพราะพระโอรสและพระนัดดาบวช ทำให้พระพุทธบิดาบรรลุนาคามิผล

เจ้าศากยะกิมพิละ เทวทัต ภัคคุ ภัททียะ อนุรุธะ และอาณนท ทั้ง ๖ ได้ชวนนายอุบาลีภูษามาลา เข้าเฝ้าทูลขออุปสมบทระหว่างที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวันของพวกเจ้ามัลละ ในจำนวนนั้น พระกิมพิละ พระภัคคุ พระภัททียะ พระอนุรุธะ พระอุบาลี ได้บรรลุอรหัตผล พระอาณนทบรรลุโสดาปัตติผล พระเทวทัตบรรลุฤทธิ์ระดับปุลุชน

หลังจากออกพรรษาที่ ๔ พระพุทธองค์เสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์อีกครั้งเพื่อทรงบำเพ็ญปิตุปัฏฐานธรรม ตรัสอนิจจตาภิธัมมสูตรให้พระพุทธบิดาฟังว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเป็นธรรมดา...” พระพุทธบิดาเจริญวิปัสสนาตามกระแสธรรม บรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา แล้วนิพพานในวันนั้น

พระนางปชาบดีโคตมี มีพระทัยน้อมไปในการบรรพชา เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ นิโครธาราม ทูลขอบรรพชาและอุปสมบท เมื่อถูกพระพุทธองค์ปฏิเสธ ทรงเศร้าโศกพระพักตร์นองน้ำพระเนตร ทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับราชนิเวศน์]

ตอนที่ ๒ พุทธคยา

สถานที่ตรัสรู้บุตรสัมาสัมโพธิญาณ

พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้บุตรสัมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า อยู่ในเขตตำบลอรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ มีเมืองหลวงชื่อว่าราชคฤห์

เมื่อพระสมณโคดมโพธิสัตว์เสด็จถึงเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ จึงได้เชิญให้ร่วมครองราชย์ พระโพธิสัตว์ไม่ประสงค์จึงได้ปฏิเสธแล้วไปศึกษาในวิชาการในสำนักของอาราพดาบสกาลามโคตร และอุทกดาบสทรมบุตร ได้บรรลุสมาบัติ ๘ พิจารณาเห็นว่าเป็นการบรรลุที่ยังติดสุขในโลกียสมาบัติ ไม่ใช่ทางที่จะถึงความสิ้นทุกข์ จึงเสด็จหนีไปยังบริเวณเนินเขาตำบลอรุเวลาเสนานิคม เริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยา (การบำเพ็ญเพียรกล้าที่ยากจะมีใครทำตามได้) ด้วยวิธีอดอาหารและกลั่นลมหายใจเป็นต้น ตลอดเวลา ๖ ปี จนพระวรกายซูบผอมเหลือแต่เส้นเอ็นและผิวหนังหุ้มกระดูก เห็นว่าไม่ใช่ทางจะให้บรรลุสัมาสัมโพธิญาณ จึงละวิธีบำเพ็ญนั้นหันมาเสวยพระกระยาหาร จนมีพระฉวีวรรณผุดผ่องดังเดิม

ปัญจวัคคีย์ที่ออกบวชตามมากอยอยู่ปฏฐาก เมื่อเห็นว่าพระโพธิสัตว์คลายความเพียรนั้นหันมาเสวยพระกระยาหารแล้ว พวกกันตั้งใจจะจากไปไม่อยู่ปฏฐาก เพราะเห็นว่าแม้พากเพียรแรงกล้าปานนั้นยังไม่บรรลุสัมาสัมโพธิญาณ บัดนี้พระองค์ทรงละความเพียรแล้วจะบรรลุได้อย่างไร พวกกันหนีไปรอฟังข่าวอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นราชอุทยานของพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองเมืองพาราณสี แคว้นกาฬี ซึ่งอยู่ห่างออกไปตามเส้นทางเดิม ๑๘ โยชน์ (ปัจจุบันประมาณ ๒๒๐ กิโลเมตร)

ต่อมา พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากเนินเขาทุกรกิริยาบรรพตมาประทับอยู่ใต้ควงต้นอชปาลนิโครธ ได้รับข่าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดทองคำนางสุชาดาธิดาของกุฏุมพี เสนานิชาวดำบลอรุเวลาเสนานิคม เสด็จไปประทับเสวยข้ามธุปายาสใต้ควงต้นโพธิ์ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเนรัญชรา ทรงอธิษฐานการตรัสรู้บุตรสัมาสัมโพธิญาณว่า “หากจะได้ตรัสรู้ขอให้ถาดนี้จงลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไปเถิด” แล้วลอยถาดทองคำที่

ทำสุปติภูจิตะ ถาดทองคำลอยทวนกระแสน้ำไป ๘๐ ศอกจึงจมลง ทรงรับหย้ากุสะ ๘ กำ จากโสถียมานพ เสด็จข้ามแม่น้ำเนรัญชราสู่ฝั่งตะวันตก

พระโพธิสัตว์ทรงปลาดหย้าเป็นบัลลังก์ได้ควงต้นโพธิ์อัสสัถพฤกษ์ ประทับนั่งคู่บัลลังก์ขัดสมาธิ ผินพระพักตร์ทางทิศตะวันออก ผินพระปฤษฎางค์ทางต้นโพธิ์ ทรงตั้งสัจจะไว้ในพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า

“กามํ ตโจ จ นหารุ จ อญฺจิ จ อวสิสฺสตุ อุปฺปสฺสตุ นิสฺเสสํ สรีเร มํสโลหิตํ.
น เตววาหํ สมฺมาสมฺโพธิํ อปฺเปตฺวา อิมํ ปลฺลงกํ ภินฺทิสฺสามิ. (อง.ทก. ๒๐/๕)

เลือดและเนื้อในสรีระจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่
เมื่อยังไม่บรรลุมรรคสมาธิโพธิญาณ เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้อย่างเด็ดขาด”

ปฐมยาม ทรงบรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หวนระลึกถึงอดีตชาติได้เป็นอันมาก

มัชฌิมยาม ทรงบรรลจุตูปปาตญาณ รู้จุดและปฏิสนธิของสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม

ปัจฉิมยาม ทรงบรรลอุทวิขยญาณ ทำลายอาสวกิเลสให้สิ้นไปแล้ว

ยามอรุณแห่งวันเพ็ญวิสาขมาส พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้หลุดตรัสมรรคสมาธิโพธิญาณ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประทับเสวยวิมุตติสุขโดยพิจารณาธรรมที่ได้บรรลุตลอด ๓ ยาม ตามลำดับ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปปาทโดยอนุโลมว่า “กองทุกข์ทั้งมวล คือ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาสะ ล้วนเกิดไปตามลำดับเหตุ คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ” และทรงพิจารณาปัจจุสมุปปาทโดยปฏิโลมว่า “กองทุกข์ทั้งมวล คือ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาสะ ล้วนดับไปตามลำดับเหตุ คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ” แล้วแปลงพุทธอุทานในแต่ละยามว่า “เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัย

ทั้งปวงยอมสิ้นไป เพราะรู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุและเพราะรู้ความสิ้นไปแห่งเหตุ พราหมณ์นั้นยอมกำจัดการพร้อมทั้งเสนา ดุจอาทิตย์อุทัยกำจัดการความมืด สาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสว ฉะนั้น”

หลังจากตรัสรู้อรุณตรัสสมาธิโพธิญาณแล้ว พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุขเช่นนี้ในสถานที่ ๗ แห่ง ๆ ละ ๑ สัปดาห์

ประทับเสวยวิมุตติสุข ๗ สัปดาห์

สัปดาห์ที่ ๑ ประทับนั่งคู้บัลลังก์บนรัตนบัลลังก์หรือพระแท่นวัชรอาสน์อันเป็นสถานที่ประทับตรัสรู้ได้ดวงตันโพธิ์นั้นแล

สัปดาห์ที่ ๒ ทรงทราบความปริวิตกของเหล่าเทวดาว่าพระองค์ยังอาลัยในบัลลังก์อยู่ จึงทรงเหาะขึ้นกลางอากาศแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้วเสด็จลงมาประทับยืนที่ลานอนิมิสเจดีย์ ซึ่งอยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อย ห่างจากตันโพธิ์ตรัสรู้กว่า ๑ อสุภะ (๖๙ เมตร) ทอดพระเนตรมาทางตันโพธิ์ตรัสรู้ โดยไม่กระพริบพระเนตรเลย

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จจงกรมไปมาบนลานแก้วรัตนจงกรมเจดีย์ ซึ่งอยู่ระหว่างตันโพธิ์ตรัสรู้กับลานอนิมิสเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปประทับที่เรือนแก้วรัตนพรเจดีย์ที่เทวดาเนรมิตขึ้นสำหรับเป็นเรือนหลบแดดและฝน อยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างจากตันโพธิ์ตรัสรู้ ๑ อสุภะ (๕๐ เมตร) ทรงพิจารณาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ คือ ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏิจจาน พระองค์จึงทรงมีพระรัศมีแผ่ชานออกจากพระวรกายไปไกลไม่มีขอบเขต

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จไปประทับที่ควงต้นอชปาลนิโครธอันเป็นที่หลบแดดของคนเลี้ยงแพะ และเคยเป็นสถานที่ที่ทรงรับข่าวมรณูปายาสจากนางสุชาดาก่อนวันตรัสรู้ ซึ่งห่างจากตันโพธิ์ตรัสรู้ ๓๓ อสุภะ (๑.๖ กิโลเมตร) ระหว่างนั้น พราหมณ์ผู้หนึ่งชอบตวาดผู้อื่นด้วยความขี้ใจว่า หิง หิง ได้พบพระพุทธเจ้าแต่ไม่เชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้า

จึงหนีไป ฝ่ายธิดาของพระยามาร ๓ นาง เคียดแค้นแทนพ่อที่พ่ายแพ้ต่อพระพุทธเจ้า พากันมาจำแลงร่างเป็นหญิงวัยต่างๆ ยั่ววน เมื่อเห็นว่าไม่สำเร็จก็หนีไป

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปประทับใต้ควงต้นมุจลินทร์ริมสระน้ำมุจลินทร์สถานที่สถิตอยู่ของพญานาคมุจลินท์ ห่างจากต้นโพธิ์ตรัสรู้ไปทางทิศใต้ ๓๕ อุสสะ (๑.๗ กิโลเมตร) ระหว่างนั้น เกิดฝนตกนอกฤดูกาล อากาศหนาวเย็น พญานาคมุจลินทร์ได้ร้อยขັນมาวนรอบล้อมรอบพระพุทธองค์ไว้ ๗ รอบ แล้วแผ่พังพานป้องกันลมและฝน เหมือนพระพุทธองค์ได้ประทับอยู่ในห้องกุฏิอันมีสิริฉ้านั้น

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จไปประทับใต้ควงต้นไทรราชายตนะ ห่างจากต้นโพธิ์ตรัสรู้ไปทางทิศใต้ ๕๐ อุสสะ (๒.๕ กิโลเมตร) พาณิชน ๒ คน ชื่อตปัสสะและภัลลิกะชาวอุตตราประเทศ นำกองเกวียน ๕๐๐ เล่ม เดินทางค้าขายจากอุกกกลชนบทมาพบ ได้ถวายข้าวสัตตูก่อนสัตตุดวง แล้วกล่าวแสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรม ๒ อย่าง ว่าเป็นสรณะตลอดชีวิต จึงได้นามว่า **เทววาจิกอุบาสก** เป็นอุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ประทานพระเกศาธาตุแก่อุบาสกทั้ง ๒ นั้นด้วย

พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมที่เราบรรลุนี้ สุขุมลึกซึ้ง ยากที่ผู้มีปัญญาน้อยจะหยั่งถึง จึงไม่รับชวนช่วยในการแสดงธรรม เมื่อทำวสหมบดีพรหมนำเหล่าเทพลงมาราบอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม จึงทรงพิจารณาว่าจะแสดงธรรมแก่ใครก่อน เมื่ออาสารดาบทและอุทกอาบสเสียชีวิตแล้ว ก็มีแต่ปัญจวัคคีย์เท่านั้นซึ่งพากันอาศัยอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นกาฬิ จึงเสด็จบ้ายพระพักตร์สู่เมืองพาราณสี

ตอนที่ ๓ พาราณสี

สถานที่แสดงปฐมเทศนา

พาราณสี เป็นเมืองที่ตั้งอยู่อย่างหนาแน่นตามริมฝั่งแม่น้ำคงคาอันศักดิ์ของชาวอินเดียมาช้านาน เป็นเมืองหลวงของแคว้นกาสิมาตั้งแต่ยุคก่อนพุทธกาล ชื่อเมืองพาราณสีมีกล่าวไว้สมัยของพระพุทธเจ้าในอดีตหลายพระองค์ว่าเป็นเมืองใหญ่และเจริญรุ่งเรือง มีเจ้าผู้ครองนครนามว่า พระเจ้าพรหมทัต เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ผ้ากาสิและเครื่องหอมแก่นจันทร์ของแคว้นกาสิ เป็นสินค้าที่ได้ความนิยมอย่างสูง

อิสิปตนมฤคทายวัน เป็นสถานที่ที่มีฤาษีมาชุมนุมกันอยู่มาก และเป็นเขตราชอุทยานที่พระเจ้ากาสิราชหรือพรหมทัตประกาศให้เป็นเขตอภัยทานแก่ฝูงสัตว์ต่างๆ เช่น กวางและละมั่ง เป็นต้น อยู่ในเขตตำบลสารนาถ เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ห่างแม่น้ำคงคาครั้งโยชน์ (๘ กิโลเมตร)

ป่าอิสิปตนมฤคทายวันแห่งนี้เป็นที่แวะพักของฤาษีทั้งหลายทั้งที่ได้ฌานและเสื่อมฌาน ปัญจวัคคีย์เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะเพื่อรอฟังข่าวว่า เมื่อไรพระอิศวรรัตน์จะบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ โดยเฉพาะท่านโกณฑัญญะผู้เป็นหัวหน้ามีความเชื่อมั่นว่า พระโพธิสัตว์จะต้องตรัสรู้แน่นอน จึงพาคณะหลีกมาอยู่ในที่นี้ซึ่งไม่ไกลเกินไปเพื่อให้ได้ทราบความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ บริเวณป่าอิสิปตนมฤคทายวันจึงเนืองแน่นด้วยฤาษีและสัตว์ชนิดต่างๆ มากมาย

หลังวันตรัสรู้ ๒ เดือน พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงชายป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้พบปัญจวัคคีย์ (ปัจจุบันคือบริเวณเจาคันทีสถูป) แม้ปัญจวัคคีย์เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกลตกลงกันว่าจะไม่ต้อนรับก็ตาม แต่พอเสด็จมาถึงก็สืบทัดกันหมด ต่างคนต่างลุกขึ้นต้อนรับ พระพุทธองค์จึงตรัสกับปัญจวัคคีย์ว่า “ท่านทั้งหลาย บัดนี้เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จะแสดงธรรมให้ท่านทั้งหลายฟัง เมื่อตั้งใจปฏิบัติตามที่เราสอนก็จักถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์ได้” เมื่อเห็นว่าปัญจวัคคีย์ไม่เชื่อถือนั้น จึงปรามว่า “ตลอด ๖ ปี ท่านทั้งหลายเคยได้ยินคำว่า ‘ตรัสรู้’ บ้างหรือไม่” ทำให้ปัญจวัคคีย์เชื่อถือนั้น

ของให้ทรงแสดงธรรมโปรดพวกตน

เมื่อได้สถานที่อันสัปปายะแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงเริ่มแสดงปฐมเทศนาชื่อว่า **ธัมมจักกัปปวัตตสูตร** มีเนื้อความโดยย่อว่า

“ท่านทั้งหลาย บรรพชิตไม่ควรเสพที่สุด ๒ อย่าง คือ การเสวยสุขในกามคุณ อันเป็นของชาวบ้าน เป็นของต่ำ เป็นของปุถุชน มิใช่ของพระอริยะ ไม่มีประโยชน์ และการบำเพ็ญที่ยากจะมีใครทำได้ ซึ่งเป็นทุกข์ ไม่ใช่ธรรมของพระอริยะ ไม่มีประโยชน์

ตถาคตได้รู้ทางสายกลางที่ไม่เอียงไปหาที่สุด ๒ อย่างนั้นแล้ว ทำให้เกิดดวงตาเห็นธรรม เกิดปัญญา เพื่อสงบกิเลส เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้แจ้ง และเพื่อตรัสรู้

ทางสายกลางได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การกล่าวชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งมั่นชอบ

ความจริงของพระอริย ๔ อย่าง ตถาคตรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกข์ ได้แก่ เกิด แก่ ตาย เศร้าโศก ร่ำไรร่ำพัน ทุกข์กาย ทุกข์ใจ คับแค้นใจ ประสพกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา โดยสรุปอุปาทานขันธเป็นทุกข์

ทุกขสมุทัย ได้แก่ กามตัณหา ติดใจในกามคุณ ภวตัณหา ติดใจในภพ และ วิภวตัณหา ติดใจว่าภพขาดสูญ

ทุกขนิโรธ ได้แก่ ความดับ ความละความปล่อย ความวาง ความไม่อาลัยในตัณหา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ได้แก่ การดำเนินตามทางดับทุกข์คืออริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การกล่าวชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งมั่นชอบ

(ญาณ ๓ พิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง ดังนี้)

๑. ทุกขอริยสัจ

- สัจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า อาการบีบคั้นกายและจิตคือทุกข์
 กิจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ทุกข์นี้ควรกำหนดรู้
 กตญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ทุกข์นี้กำหนดรู้ได้แล้ว

๒. ทุกขสมุทัย

- สัจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์นี้คือสมุทัย
 กิจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า สมุทัยนี้ควรละ
 กตญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า สมุทัยนี้ละได้แล้ว

๓. ทุกขนิโรธ

- สัจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ความดับไม่มีตัณหาเหลือนี้คือนิโรธ
 กิจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า นิโรธนี้ควรทำให้แจ้ง
 กตญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า นิโรธนี้ได้ทำให้แจ้งแล้ว

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

- สัจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า มรรคมมีงค์ ๘ นี้คือทางดับทุกข์
 กิจจญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ทางดับทุกข์นี้ควรทำให้เจริญ
 กตญาณ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ทางดับทุกข์นี้ได้ทำให้เจริญแล้ว

ปัญญาญาณรู้แจ้งตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ มี ๓ รอบ ๑๒ อาการ ของ ตถาคตหมดจดดีแล้ว จึงสามารถปฏิญาณได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมที่สุดในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งสมณ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีก”

ท่านโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความเกิดขึ้นเป็น

ธรรมดา สิ่งเหล่านั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประธานการอุปสมบทเป็นภิกษุแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดยตรัสว่า “**เอหิ ภิกษุ** ท่านจงมาเป็นภิกษุเถิด”

การบรรลุลหรรณชั้นโสดาปัตติผลของท่านอัญญาโกณฑัญญะนั้น ตรงกับวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘) ชาวพุทธทั่วโลกจึงถือเป็นวันอาสาฬหบูชา คือวันบูชาคุณของพระพุทธเจ้า สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ท่าน**วปปะ ภัททิสะ มหานามะ** และ**อัสสชิ** ได้ดวงตาเห็นธรรมชั้นโสดาปัตติผลในวันต่อมา และได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เช่นเดียวกับท่านอัญญาโกณฑัญญะ

ในระหว่างพรรษาแรกนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงธรรมโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ให้ได้บรรลอรหัตผลในบริเวณที่ห่างออกไปเล็กน้อย ปัจจุบันเรียกที่นั่นว่า “**อัมมราชิกสถูป**” ทรงแสดงทศุติธรรมเทศนาชื่อ**อนัตตลักขณสูตร** มีเนื้อความโดยย่อว่า

“ภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นอนัตตา หากจะเป็นอัตตา ก็ไม่ควรจะอาพาธ และบุคคลก็จะถือเอาได้ว่า เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา แต่ไม่เป็นเช่นนั้นเลย

รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เทียงหรือไม่เทียง, ไม่เทียงพระเจ้าข้า, สิ่งที่ไม่เทียงเป็นทุกข์หรือเป็นสุข, เป็นทุกข์พระเจ้าข้า, สิ่งใดไม่เทียง เป็นทุกข์แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ควรหรือที่จะถือเอาสิ่งนั้นว่า เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา, ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า

รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน.... ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา

เมื่อพระอริยสาวกได้สดับตรับฟังอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนด มีจิตหลุดพ้น ทราบชัดว่าจิตหลุดพ้นแล้ว ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว สิ่งที

ควรทำก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก”

ยสะกุลบุตร ได้ฟังอนุปพพิกขาซึ่งว่าด้วยเรื่องทาน คีล สวรรค์ โทษของกาม ผลของการออกบวช และอริยสัจ ๔ บรรลุโสดาปัตติผล ระหว่างที่พระพุทธองค์แสดงอนุปพพิกขาโปรดบิดาของท่านให้บรรลุโสดาบันแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกคนแรกที่ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ท่านได้บรรลุอรหัตผล ได้บวชเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา มารดาและอดีตภรรยาของท่านได้ฟังอนุปพพิกขา บรรลุโสดาบันแล้วขอแสดงตนเป็นอุบาสิกาคู่แรกที่ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

สหยาของพระยสะ ๕๔ คน บรรลุอรหัตต์บวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา เช่นกัน

บัดนี้得有พระอรหัตต์แล้ว ๖๑ องค์ เมื่อออกพรรษาแรก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ส่งพระอริยสาวก ๖๐ ไปประกาศพระศาสนา และอนุญาตให้บวชกุลบุตรในที่นั้นได้ว่า

“จรถ ภิกขเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानัม... (วิ.มหาวี. ๔/๓๒)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ท้าวดาและมนุษย์...”

ภัททวัคคีย์ ๓๐ คน ได้ฟังธรรมจากพระบรมศาสดาในระหว่างที่พระองค์เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้บรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล และอนาคามีผล แล้วบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ขฏิ ๓ พี่น้อง คือ **อุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และคยากัสสปะ** พร้อมทั้งบริวาร ๑๐๐๐ คน ได้เห็นปาฏิหาริย์ที่ทรงแสดง เลื่อมใสแล้วได้บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ตามเสด็จไปสู่ห้วยเขาคยาสี่สะ ได้ฟังอาทิตตปริยายสูตร ภิกษุขฏิทั้ง ๑๐๐๓ รูปให้บรรลุอรหัตต์ แล้วตามเสด็จสู่เมืองราชคฤห์

ตอนที่ ๔ ราชคฤห์

สถานที่แสดงโอวาทปาติโมกข์

ราชคฤห์ เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครองนคร

เมืองราชคฤห์ มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาหลายอย่าง พระเจ้าพิมพิสารทรงสละเวฬุวันราชอุทยาน สร้างวัดถวายพระพุทธเจ้าให้เป็นอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เป็นที่กำเนิดวันมาฆบูชา เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ มีมหาวิหารอันร่มรื่น ๑๖ แห่ง มีพระคันธกุฎีภูเขาศิชมกฏ มีถ้ำสัตตบรรณบนภูเขาเวภารบรรพตเป็นที่ทำปฐมสังคายนา มีภูเขาล้อมรอบ ๕ เทือก มีกำลังทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้าขาย การทหาร และมีเศรษฐกิจมากมาย เป็นเมืองบรมครูทางการแพทย์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เคยประทานพรแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า ถ้าได้ตรัสรู้แล้วจะเสด็จมาแสดงธรรมโปรด บัดนี้ พระพุทธองค์เสด็จจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคมถึงลัญจิวัน (สวนตาลหนุ่ม) เขตเมืองราชคฤห์ ด้วยระยะทาง ๓ โยชน์ (๔๘ กิโลเมตร) พร้อมกับพระอริยสาวก ๑๐๐๓ รูป ทรงแสดงมหานารทชาดกและอริยสัจ ๔ โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งราชบริพาร ๑ แสน ๒ หมื่นคนที่มาเข้าเฝ้า ส่วนพระเจ้าพิมพิสารและบริวารใหญ่บรรลुโสดาปัตติผล ที่เหลือถึงไตรสรณคมน์ ทรงรับพระเวฬุวันไว้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และทรงอนุญาตให้ภิกษุรับอารามที่มีผู้ถวายได้ ทรงแนะนำให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญกรวดน้ำอุทิศให้บุรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว

ทรงปฏิสังขรณ์การิกษุอรหันต์ ๕๐๐ รูป ศิษย์ของพระปุณณะมันตานีบุตรหลานของพระอัญญาโกณฑัญญะ

สารีบุตรหรืออุปติสสมาณพ ปริพาชก ๒ สหาย ได้ฟังธรรมโดยย่อจากทำพระอัสสชิเถระว่า

“เย ธมมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)

เตสญจ โย นิโรธ จ เอวํวาทิ มหาสมณเณ. (วิ.มหาวี. ๔/๖๐)

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”

อุปติสสมาณพได้ฟังธรรมเพียงครึ่งคาถาเท่านั้น ก็ได้บรรลุธรรมขั้นโสดาปัตติผล จึงรีบไปแสดงธรรมนั้นแก่โกลิตมาณพผู้เป็นสหาย โกลิตได้ฟังเต็มคาถาก็ได้บรรลุธรรมขั้นโสดาปัตติผล ทั้ง ๒ พวกกันมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเวฬุวันวิหาร ขออุปสมบท และได้อุปสมบทเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

พระโมคคัลลานะ หลีกไปบำเพ็ญเพียรที่กัลลวาลมุตตคาม ๗ วัน พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เกสกลาววัน ใกล้เมืองสูงสูมารคิริ ระหว่างเมืองเวสาลีกับสาวัตถิ เสด็จไปแสดงวิธีแก้ความง่วงเหงา ตรัสธาตุกัมมัฏฐาน ๖ อย่าง คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย อากาศ และวิญญาน ว่าไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ไม่ควรยึดถือ ท่านปฏิบัติตามไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตผล

พระสารีบุตร เมื่อบวชได้ ๑๕ วัน ขณะนั่งเบื่องพระปฤชฎาองค์พระพุทธเจ้า ณ ถ้ำสุขกรขาตา บนภูเขาคิชฌกูฏ ได้ฟังที่มนขสูตรที่พระองค์ตรัสให้ที่มนขปริพาชก หลานชายของท่าน เรื่องทิลุเป็นเหตุให้ขัดแย้ง ให้พิจารณาโดยเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นต้น จึงได้บรรลุอรหัตผลและปัญญา ๑๖ ชั้น ส่วนที่มนขปริพาชกบรรลุโสดาปัตติผล แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

วันมาฆบูชา คือวันจาตุรงคสันนิบาต เป็นวันเดียวกับวันพระสารีบุตรบรรลุธรรม ในเวลาบ่ายมีการประชุมสงฆ์ที่พระเวฬุวันวิหาร ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. เป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓)

๒. มีภิกษุ ๑๒๕๐ รูป (ภิกษุปุราณขมูล ๑๐๐๐ ภิกษุบริวารของพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะอีก ๒๕๐) มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

๓. ภิกษุทุกรูปล้วนเป็นพระอรหันตชินาสพผู้ได้อภิญญา ๖

๔. ภิกษุทั้งหมดล้วนบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ในที่ประชุมสงฆ์นั้น พระพุทธองค์ทรงประกาศแต่งตั้งคู่พระอัครสาวก โดยให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวา และพระโมคคัลลานเถระเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย แล้วได้ตรัส**โอวาทปาติโมกข์**มีเนื้อความโดยย่อว่า “**ขันติเป็นธรรม** เครื่องเผากิเลสอย่างยิ่ง นิพพานเป็นธรรมสูงสุด ผู้ทำร้ายไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ, การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ครบถ้วน การทำจิตให้ผ่องใส, การไม่กล่าวร้าย ไม่ทำร้าย สำรวมในพระปาติโมกข์ รู้ประมาณในการบริโภค นั่งนอนในที่สงบ ประกอบความเพียรในจิตให้ยิ่ง นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

ปิปผลิมาณพ กัสสปโคตร บุตรของกบิลพราหมณ์ กับนางภักทิกาปิลานีภรรยาพากันออกบวช เมื่อแยกทางกัน กัสสปะได้พบพระพุทธเจ้าที่เสด็จออกไปต้อนรับที่พหุปัตตนิโครธ (ต้นไทยลูกตก) ระหว่างเมืองราชคฤห์กับนาลันทา ได้บวชด้วย**โอวาทปฏิกคหณอุปสัมปทา** คือ บวชโดยการรับโอวาท ๓ ข้อ ได้แก่

๑. จักละอายใจและเกรงใจในภิกษุผู้ใหญ่ ผู้ใหม่ และผู้ปานกลางอย่างแรงกล้า

๒. จักฟังธรรมทุกอย่างที่ประกอบด้วยกุศล ทั้งตั้งใจฟังและพิจารณาตามธรรมนั้น

๓. จักไม่ละสติที่เป็นไปในกายของตน จักพิจารณากายคตาสติเนื่องๆ

พระพุทธองค์ทรงแลกเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับท่านพระกัสสปะ ท่านเกรงว่าภิกษุอื่นจะเข้าใจว่า ท่านเป็นคนทะนงตัว จึงสมาทานธุดงค์วัตร ๑๓ ต่อหน้าพระพุทธเจ้า และถือเคร่งครัด ๓ ข้อ คือ ใช้บังสุกุลจีวรเป็นวัตร เทียบบิณฑบาตฉันเป็นวัตร และอยู่ป่าเป็นวัตร ในวันที่ ๘ แห่งการบวช ท่านได้บรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ และได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรงธุดงค์

นางภักทิกาปิลานี แยกทางกับกัสสปะผู้สามีแล้ว ก็ไปอยู่ในสำนักกิตติยารามของพวกปริพาชิกาซึ่งอยู่ใกล้กับพระเชตวัน หลังจากนั้นอีก ๕ ปี จึงได้บวชเป็นภิกษุณีในสำนักของนางปชาบดีโคตมีเถรี ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ได้รับยกย่องจาก

พระพุทธองค์ว่า เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

เจ้าชายอชาตศัตรูทำปิตุฆาต ช่วงปีที่ ๔ แห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เจ้าชายอชาตศัตรูเป็นหนุ่มมีพระทัยเบาเชื่อง่าย ถูกพระเทวทัตหลอกให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นบิดา ด้วยการจับขังคุกให้อดอาหาร ใช้มีดกลัดฝ่าพระบาททั้ง ๒ ข้าง จนกระทั่งพระบิดาสวรรคตแล้วอภิเษกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ ได้ส่งพลธนูไปรอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า ตามคำขอของพระเทวทัต

เมื่อทราบภายหลังว่าพระบิดารักพระองค์มาก ก็เศร้าโศกเสียพระทัย ขอร้องให้หมอชีวกนำเข้าเฝ้าขอขมาพระพุทธเจ้า

[หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน พระเจ้าอชาตศัตรูได้ถวายราชูปถัมภ์ในคราวกระทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัยที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา โดยให้ท่านพระมหากัสสปเถระเป็นผู้รวบรวมพระอริยสาวก ๕๐๐ รูป ส่วนพระองค์รับอาสาติดต่อขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากเมืองต่างๆ มาประดิษฐานไว้ในกรุงราชคฤห์]

ตอนที่ ๕ เวสาลี

สถานที่อนุญาตการบวชภิกษุณี

เวสาลี เมืองหลวงของแคว้นวัชชี เจ้าลิจฉวีเป็นประธานคณะผู้ปกครองในระบอบสามัคคีธรรม

กรุงเวสาลี เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการบวชภิกษุณีสงฆ์ครั้งแรก ที่ภูฏาคารศาลาปามหาวัน พระพุทธองค์เสด็จมาเมืองเวสาลีครั้งแรกในพรรษาที่ ๒ แต่การตรัสรู้ ตามการกราบทูลเชิญของคณะผู้ครองแคว้นยามเมืองเวสาลีประสบทุกข์ภัย อดนุสภัย และพยาธิภัยร้ายแรง ผู้คนล้มตายจำนวนมาก เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึง ด้วยอำนาจแห่งพระพุทธานุภาพทำให้ภัยทั้งหลายสงบลงและหมดสิ้น

ไปในระยะเวลาอันรวดเร็ว

หลังจากนั้นพระพุทธองค์ก็เสด็จกรุงเวสาลีอีกหลายครั้ง และจะประทับที่ภูฏาคารศาลาป่ามहांวันเสมอ แม้พรรษาสุดท้ายก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ก็เสด็จมาจำพรรษาที่หมู่บ้านเวฬุคามใกล้กรุงเวสาลี

บุคคลสำคัญของแคว้นวัชชี เช่น เจ้ามहाลี เจ้าภักทียะ เจ้าสุนักขัตตะ เจ้าวสาฬหะ เจ้าอภัย และสีหะเสนาบดี ได้เข้าเฝ้าทูลถามปัญหาที่ป่าแห่งนี้

พระนางมหาปชาบดีโคตมี กับเหล่านางสาเกยานี้อีกห้าร้อยคน ได้พร้อมกันปลงผมและครองเพศนักษัตรเดินทางจากกบิลพัสดุ์มาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อกราบทูลขอบวช พระองค์ทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ หรือให้สตรีบวชได้

ในการเสด็จเมืองเวสาลีครั้งสุดท้ายก่อนปรินิพพาน พระพุทธองค์ทรงรับสวนมะม่วงของนางอัมพปาลีคณิกา หญิงงามเมืองแห่งเวสาลี ซึ่งนางได้อุทิศถวายให้เป็นสังฆารามในพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์จำพรรษาสุดท้ายที่เวฬุคาม ทรงปลงพระชนมายุสังขารที่ป่าवालเจตีย์ และเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วประมาณ ๑๐๐ ปี ได้มีการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ณ วาลูการามเขตเมืองเวสาลี]

พระพุทธเจ้าเสด็จกรุงเวสาลีครั้งแรก หลังจากออกพรรษาที่ ๒ แล้ว กรุงเวสาลีเกิดภัยพิบัติ ๓ อย่างพร้อมกัน คือ ทุพภิกขภัย อมฤตภัย และพยาธิภัย พวกเจ้าลิจฉวีมีมติในที่ประชุมให้เจ้ามहाลีไปกราบทูลขอให้พระเจ้าพิมพิสารช่วยกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จกรุงเวสาลี พระพุทธเจ้ามีอาณูภาพมากจึงสามารถระงับภัยเหล่านั้นได้ พระพุทธองค์รับนิมนต์แล้วเสด็จผ่านเมืองปาฏลีบุตร เสด็จลงแพข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่าโคตมติดตะ ไปถึงกรุงเวสาลีใช้เวลาเพียง ๕ วัน เมื่อถึงประตูเมืองทรงอนุญาตให้พระอานนท์สารธยายรัตนสูตรพร้อมกับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ไปรอบๆ พระนครตลอด ๗ วัน แม้พระพุทธองค์ก็ตรัสรัตนสูตรที่สัจจาวรรคกลางกรุงเวสาลี ไม่เพียงแต่ภัยพิบัติระงับสงบลงเท่านั้น ยังเกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ราชสกุลและ

ประชาชนทั่วไปไปด้วย เพราะมีผู้บรรลุลหรรณชั้นต่าง ๆ มากมาย

พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับจำพรรษาที่ ๕ ที่ภูฏาคารศาลาปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี **พระนางมหาปชาบดีโคตมี** น้อยพระทัยที่พระพุทธองค์ปฏิเสธไม่ให้บรรพชา จึงปลงเกศา ครองผ้ากาสาวพัสตร์ ถือเพศบรรพชาเองอุทิศเฉพาะพระพุทธเจ้า ชวนนางสาภิยานี ๕๐๐ บวชตาม พาเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงเวสาลี ทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์ก็ปฏิเสธอีก พระอนนทจึงทูลขอให้ด้วยอุบายว่า ถ้าผู้หญิงบวชในศาสนาจะสามารถบรรลุลหรรณได้หรือไม่ เมื่อได้รับคำตอบว่า ได้ จึงกราบทูลอ้อนวอนให้ทรงอนุญาตการบรรพชาแก่พระนางปชาบดีโคตมี

พระนางปชาบดีโคตมี ได้รับการบรรพชาอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ๘ ข้อ คือ

๑. ภิกษุณีแม้มีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ร้อย ก็ต้องกราบไหว้ภิกษุแม้ผู้อุปสมบทในวันนั้น

๒. ภิกษุณีไม่ควรจำพรรษาที่ไม่มีภิกษุอยู่ด้วย

๓. ภิกษุณีต้องถามวันอุโบสถ รับฟังโอวาทจากภิกษุทุกครึ่งเดือน

๔. ภิกษุณีออกพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย

๕. ภิกษุณีต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ต้องประพฤติปักขมานัตตโนสสงฆ์ ๒

ฝ่าย

๖. ภิกษุณีควรอุปสมบทให้สึกมานาผู้ศึกษาธรรมครบ ๒ ปี ในสงฆ์ ๒

ฝ่าย

๗. ภิกษุณีไม่ควรบริภาษภิกษุโดยประการใดๆ

๘. ภิกษุณีไม่ควรสั่งสอนภิกษุ แต่ให้ภิกษุกล่าวสอนภิกษุณีได้

พระนางรับกัมมัญฐานจากพระบรมศาสดา หลีกไปบำเพ็ญเพียรไม่นานก็บรรลอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ และวิโมกข์ ๘ ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายผู้ปฐมสาวิกาและผู้รัตตัญญู

พระนางยโสธรา ได้ผนวชเป็นภิกษุณีในสำนักพระมหาปชาบดีเถรี เมื่อบวช

แล้วถูกเรียกชื่อว่า พระภักทากัจจนาเถรี เจริญวิปัสสนาไม่ถึงกึ่งเดือนก็บรรลุอรหัตผล สามารถระลึกชาติได้ถึงอสงไขยแสนกัป เช่นเดียวกับพระสารีบุตรเถระ พระโมคคัลลานเถระ และพระพากุลเถระ

นางรูปนันทา น้องสาวของพระนันทเถระออกบวชในสำนักพระมหาปชาบดีเถรี แม้บวชแล้วยังหลงรูปของตนอยู่ พระพุทธองค์เนรมิตสตรีนางหนึ่งซึ่งมีรูปงามกว่านางรูปนันทาภิกษุณี แล้ว ทรงแสดงให้สตรีนางนั้นค่อยๆ มีรูปที่ทรุดโทรมลงตามลำดับ จนล้มลงขาดใจตายจมกองมูตรและคูของตน นางภิกษุณีได้เห็นก็สลดสังเวช จึงกำหนดพิจารณาว่า อัตภาพนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้เจริญวิปัสสนาตามกระแสพระธรรมเทศนาจนบรรลุอรหัตผล

เจ้ามहाลี ได้ฟังสักกปัญหสูตรแล้วสงสัยว่าท้าวสักกจะมีจริงไม่หนอ เข้าเฝ้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสบอกวัตตบท ๗ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ได้ เป็นท้าวสักกะว่า “ผู้เลี้ยงมารดาบิดา นอบน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล พุดจาอ่อนหวาน ไม่กล่าววาจาส่อเสียด ไม่ตระหนี่ กล่าวคำสัตย์ และข่มความโกรธได้ง่าย”

[ออกพรรษาแล้ว พระพุทธองค์เสด็จสู่**ภักทียนคร**เพื่อแสดงธรรมโปรดเมณฑกเศรษฐี นางจันทปทุมมา ฉนัญชัยเศรษฐี นางสุมนาเทวี เด็กหญิงวิสาขา และนายปุลณณะ

นางวิสาขาพร้อมกับบริวาร ๕๐๐ ออกไปต้อนรับเสด็จพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมบรรลุโสดาปัตติผล

เมณฑกเศรษฐี ถวายบิณฑบาตแด่พระพุทธองค์ ได้ฟังอนุโมทนากถา บรรลุโสดาปัตติผลพร้อมด้วยครอบครัว

ภักทขิ บุตรของภักทียเศรษฐี ตามฝูงชนไปฟังพระธรรมเทศนา บรรลุอรหัต และได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

เสลพรหมณ์ พร้อมด้วยคณะ ๓๐๐ คน ชาวอาปณนิคม ไปเข้าเฝ้าตรวจดูมหาบุรุษลักษณะแต่ยังไม่เห็นอีก ๒ อย่าง คือพระคุษะและพระชีวหา พระพุทธองค์

จึงทรงแสดงอิทธิทธิสังขารให้ได้เห็น แล้วเลื่อมได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา หลีกไปบำเพ็ญเพียรแล้วบรรลุอรหัตผลในวันที่ ๘

เกณียขฎิล ได้ฟังธรรมมีความเลื่อมใสจึงถวายอาหารบิณฑบาต ได้รับอนุญาตให้ถวายน้ำอัฐบาน คือ น้ำมะม่วง น้ำหว่า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำจันทร์ หรือองุ่น น้ำเหง้าบัว และน้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

หลังจากออกพรรษาที่ ๔๔ ที่กรุงสาวัตถีแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่นาลันทา และเสด็จต่อไปยังปาฏลีคาม ตรัสโทษของผู้มีศีลวิบัติ ๕ ประการ และตรัสอานิสงส์ของผู้มีศีลสมบัติ ๕ ประการ รุ่งเช้า ตรัสบอกพระอานนทว่า ต่อไปในอนาคตเมืองนี้จักเป็นราชธานีแห่งแคว้นมคธชื่อว่าปาฏลีบุตร จะมีความเจริญรุ่งเรืองมากแต่จักมีภัยอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ไฟไหม้ น้ำท่วม หรือแตกความสามัคคี

สนิธะและวัสสการะ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธทั้ง ๒ กำลังควบคุมการสร้างเมืองปาฏลีคามเป็นแนวป้องกันการบุกรุกจากแคว้นวัชชี ได้ถวายภัตตาหารพระพุทธองค์ได้แสดงอานิสงส์แห่งการถวายทาน

นางอัมพปาลี ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของตนพร้อมด้วยหมู่ภิกษุ รีบไปเข้าเฝ้ากราบทูลนิมนต์ให้เสวยที่เรือนของตน หลังจากภัตตกิจ ได้ถวายสวนมะม่วงให้เป็นอารามที่พำนักสำหรับพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ต่อมานางได้บวช ได้ฟังธรรมจากพระวิมลโกณฑัญญเถระ ได้บรรลุอรหัตผลพร้อมกับปฐิสัมภิทาน ๔ อภิญญา ๖ และวิโมกข์ ๘

พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ ๔๕ อันเป็นพรรษาสุดท้าย ที่เวฬุคาม ใกล้กรุงเวสาลี ทรงอนุญาตให้ภิกษุแยกย้ายกันไปจำพรรษาในที่ต่างๆ รอบกรุงเวสาลี ระหว่างประทับจำพรรษาที่นี่ พระพุทธองค์ประชวรหนัก

ท้าวสักกะ เข้าเฝ้าเพื่อถวายอุปัฏฐาก ได้ฟังธรรมบรรลุโสดาบัน กลายจากท้าวสักกะแก่เป็นท้าวสักกะหนุ่ม

บ่ายวันหนึ่ง พระพุทธองค์ชวนพระอานนทไปยังป่าวาลเจดีย์ซึ่งเคยเป็นที่อยู่

ของยักษ์ชื่อปาวละ ได้ตรัสเรื่องอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ เป็นนิมิตโอภาสถึง ๓ ครั้ง ว่า “อานนท์ ธรรม ๔ ประการนี้คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ความพยายามทำสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น
๔. วิมังสา ความพิจารณาใคร่ครวญในสิ่งนั้น

ผู้ใดได้เจริญทำให้มากแล้ว เมื่อปรารถนาก็จักดำรงชีวิตอยู่ได้ตลอดกัปหรือยิ่งกว่ากัป (ประมาณ ๑๐๐ ปีขึ้นไป) แม้ตถาคตเมื่อปรารถนาก็จะดำรงอยู่ตลอดกัปหรือยิ่งกว่ากัป”

แต่ท่านพระอานนท์ไม่เข้าใจพระพุทธประสงค์ จึงหลีกออกไปนั่งอยู่ข้างนอก พระยามารได้โอกาส จึงเข้าเฝ้ากราบทูลให้ปริณิพพาน เมื่อมารกลับไป พระพุทธองค์ก็ปลงพระชนมายุสังขารว่า “นับจากนี้ไปอีก ๓ เดือน เราตถาคตจะปริณิพพาน”

ต่อมาอีก ๓ เดือน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปริณิพพานที่สาละวันทยานของพวกเจ้ามัลละ เขตกรุงกุสินาราแล้ว ถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว มีการแจกแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ถูกลำไปบรรจุพระสถูปไว้ใน ๘ เมือง คือ ราชคฤห์ เวสาลี กบิลพัสดุ์ อัสลัมปะยะ รามคาม กุสินารา ปาวา และเวणฐทีปกะ ส่วนพระอังคารนำไปบรรจุพระสถูปไว้ที่เมืองปิณฑลวัน

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปริณิพพานได้ ๑๐๐ ปี มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่วาลุการาม เขตกรุงเวสาลี โดยพระอรหันตชีณาสพผู้ได้ปฏิสัมภิทา ๗๐๐ รูป มีพระยสกาภิกษุบุตรเถระเป็นประธาน พระเรวตเถระเป็นผู้ตั้งคำถาม พระลัพพกามีเถระเป็นผู้ตอบ พระเจ้ากาฬาศก พระโอรสของพระเจ้าสุทนต์แห่งกรุงเวสาลีเป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์ กระทำอยู่ ๘ เดือน จึงแล้วเสร็จ]

ตอนที่ ๖ สาวัดดี-สาเกต

สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์

สาวัดดี เป็นเมืองหลวงของแคว้นโกศล เจ้าผู้ครองนครนามว่าปเสนทิโกศลมีพระนางมัลลิกาเทวีเป็นอัครมเหสี เมืองนี้เคยเป็นที่อยู่ของสวัตถฤาษีมาก่อนจึงตั้งชื่อว่าสาวัดดี มีวัดพระเชตวันวิหาร บุพพาราม ราชการาม มีเนินต้นมะม่วงที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น

หลังจากพรรษาที่ ๒ ของพระบรมศาสดา **อนาถปิณฑิกเศรษฐี**เดินทางไปทำธุระที่กรุงราชคฤห์ แวะเยี่ยมราชคหเศรษฐีผู้เป็นสหาย ทราบข่าวว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว จึงรีบไปเข้าเฝ้าตั้งแต่เช้ามืด ได้ฟังพระธรรมเทศนาอนุพุทโธและอริยสัจ ๔ บรรลุโสดาปัตติผล กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าให้เสด็จกรุงสาวัดดีแล้วรีบเดินทางกลับซื้อที่ดินแปลงหนึ่งมีพื้นที่ ๘๐ กริสะ จากเจ้าชายเซต อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงสาวัดดี อยู่ห่างจากปราสาทพระนครเพียง ๒ อุสสะ ด้วยราคา ๑๘ โกฏิหาปณะ สร้างกุฏิและวิหาร ๑๘ โกฏิหาปณะ ฉลองสมโภช ๑๘ โกฏิหาปณะ รวมเป็นเงิน ๕๔ โกฏิหาปณะ และให้สร้างศาลาที่พักริมทางจากกรุงราชคฤห์ถึงกรุงสาวัดดี ๔๕ โยชน์ ๔๕ หลัง เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จ ได้ถวายวัดพระเชตวันวิหารให้เป็นอารามแห่งแรกในกรุงสาวัดดี

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่เมืองสาวัดดีนานที่สุด โดยประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร ๑๙ พรรษา และที่อื่นๆ อีก ๖ พรรษา

วัดพระเชตวันวิหาร มีสิ่งปลูกสร้างหลายอย่าง เช่น พระกุฏิที่ประทับของพระพุทธองค์ก็มีถึง ๔ หลัง คือ คันธกุฏิ กเรริกุฏิ สลลกุฏิ และโกธัมพกุฏิ มีวิหารหลวง ธรรมสภา กุฏิพระอานนท์ กุฏิพระอัครสาวก กุฏิพระมหาสาวก อาคารที่พักพระอาคันตุกะ อาคารศาลาพิจารณาอธิกรณ์ของภิกษุชาวกรุงโกธัมพี และมีต้นอานันทโพธิ์ที่ปลูกไว้เป็นองค์แทนในเวลาทีพระพุทธองค์เสด็จไปเมืองอื่น

พระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสาวัดดี แคว้นโกศล กับ**พระเจ้าพิมพิสาร** กรุง

ราชคฤห์ แคว้นมคธ ต่างก็เป็นน้องเขยของกันและกัน มีความสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกันมาโดยตลอด แมื่อนาถปิณฑิกเศรษฐีกับราชคหเศรษฐีก็เป็นสหายกัน เดินทางค้าขายไปมาหาสู่กันอยู่เป็นประจำ

นางวิสาขา ได้ฟังพระธรรมเทศนาบรรลุเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ปี ต่อมาได้ย้ายตามมารดาบิดาจากเมืองภัททิยะแคว้นมคธมาอยู่ที่เมืองสาเกตแคว้นโกศล ภายหลังได้แต่งงานกับปुณณมานพบุตรของมิคารเศรษฐี จึงย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงสาวัตถี ได้บริจาคทรัพย์ ๒๗ โกฏิหาปณะสร้างวัดบุพพารามถวายแด่พระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์ โดยสร้างเป็นปราสาท ๒ ชั้นๆ ชั้นละ ๕๐๐ ห้อง รวมเป็นปราสาท ๑๐๐๐ ห้อง

สาเกต เมืองสำคัญแห่งที่ ๒ ในแคว้นโกศลองจากกรุงสาวัตถี อยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี ๗ โยชน์ (๑๑๒ กิโลเมตร) อยู่ในเขตการปกครองของพระเจ้าปเสนทิโกศล

ธัญชัยเศรษฐี นางสุนาเทวีภรรยา และนางวิสาขาธิดา พร้อมด้วยบริวารอีกจำนวนมาก ได้ย้ายจากภัททियนครแคว้นมคธมาอยู่แคว้นโกศลตามคำขอของพระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อมาถึงเมืองแห่งนี้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ธัญชัยเศรษฐีจึงกราบทูลให้พระราชาทราบว่า จะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองแห่งนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานนามว่า เมืองสาเกต อยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี ๗ โยชน์

ครั้งหนึ่ง **ภิกษุชาวเมืองปาฐะยะ ๓๐ รูป** เดินทางจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันวิหาร เมื่อมาถึงเมืองสาเกตก็ถึงวันเข้าพรรษาพอดี จึงพากันจำพรรษาที่นี่ เมื่อออกพรรษาจึงรีบเดินลุยน้ำและโคลนจิ้วเปอะเปื้อนไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงเป็นต้นเหตุให้ทรงอนุญาตการถวายและการรับผ้ากฐิน

ตอนที่ ๗ ดาวดึงส์-สังกัสสะ

สถานที่เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ในเทวโลก พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับจำพรรษาที่ ๗ เพื่อแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์โปรดพระพุทธมารดา

สังกัสสะ เมืองหลวงของแคว้นเจตี อยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี ๓๐ โยชน์ เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

หลังจากพระพุทธองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่เนินปามะม่วงคันทัมพะเขตกรุงสาวัตถีแล้ว ได้เสด็จขึ้นไปประทับจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา ในระหว่างที่พระพุทธองค์อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ได้ประทับบนพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราช ได้ทรงดำริจัดตักะ เมื่อพระพุทธมารดาเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาประทับอยู่เบื้องขวาของพระพุทธองค์แล้ว ทรงแสดงพระอภิธรรมให้สดับ ๗ คัมภีร์ คือ ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัญจาน

ในเวลาวิมลยาม พระพุทธองค์ทรงเนรมิตให้เห็นเป็นพระพุทธเจ้าอีกองค์หนึ่ง แสดงธรรมรออยู่จนกว่าพระองค์จะกลับมา ได้เสด็จลงไปนิมิตบาตที่อุตตรกุรุทวีป ได้เสด็จไปบอกเล่าให้ท่านพระสารีบุตรเถระฟังว่า เวลานี้พระองค์แสดงพระอภิธรรมคัมภีร์นี้ให้พระมารดาฟังอยู่

พระพุทธมารดาได้ฟังพระอภิธรรมตลอดไตรมาสแล้วบรรลุโสดาปัตติผล

เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันมหาปวารณา ในมัชฌิมยามพระพุทธองค์ได้เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทางบันไดแก้วโดยมีบันไดทองและบันไดเงินขนานข้างสำหรับท้าวมหาพรหมและทวยเทพ พระพุทธองค์เสด็จลงบริเวณใกล้ประตูพระนครสังกัสสะ ณ สถานที่ที่พระพุทธองค์เหยียบพระบาทลงก้าวแรกเรียกว่า **อจลเจตีย์**

ชาวพุทธเรียกวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ว่า “วันเทโวโรหณะ” และ

ถือเป็นเรื่องผิดกฏบาตรเทโวโรหณะมาถึงปัจจุบัน

คณะบุคคลที่เฝ้าารับเสด็จมีพระสารีบุตรเถระ พระอุบลวรรณาเถรี พร้อมทั้งบริวาร และมีมหาชนที่ห้อมล้อมอยู่บริเวณนั้นอีกมาก

พระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่า พระมหาสาวกผู้มีความเป็นเลิศด้านต่างๆ เรา ก็ได้ประกาศยกย่องแล้ว ส่วนพระสารีบุตรนี้ ยังไม่มีใครทราบว่าเป็นผู้เลิศด้านมีปัญญา มาก พระพุทธองค์จึงทรงไต่ถามปัญหาที่เป็นภูมิปัญญาของปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ และพระอรหันต์ผู้ได้คุณพิเศษอื่นๆ เมื่อไม่มีใครตอบได้ พระสารีบุตรเถระก็ตอบปัญหาที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อนนั้นได้ พระพุทธองค์จึงทรงประกาศแต่งตั้งพระสารีบุตรเถระว่า “เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีปัญญามาก”

ตอนที่ ๘ โกสัมพี

สถานที่ทำภิกษุผู้แตกแยกให้สามัคคีกัน

โกสัมพี เมืองหลวงของแคว้นวังสะ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา พระเจ้าอุเทนเป็นผู้ครองนคร มีพระมเหสี ๓ นาง คือ พระนางสามาวดีอัคมเหสี พระนางवासุลทัตตามเหสี และพระนางมาคันทิยามเหสี

กรุงโกสัมพี มีวัดใหญ่ ๔ วัด คือ **วัดโฆสิตารามที่โฆสกะเศรษฐีสร้าง** วัดกุกกุฎารามที่กุกกุฎะเศรษฐีสร้าง วัดปาวาริการามที่ปาวาริกะเศรษฐีสร้าง และวัดพัทริการาม

พระภิกษุสงฆ์ ๒ คณะ คือ คณะวินัยธรและคณะธรรมกถึก ที่พำนักอยู่ในวัดโฆสิตาราม ได้เกิดการทะเลาะวิวาทกันเรื่องการใช้ห้องน้ำ แยกกันออกเป็นสองพวก ไม่ร่วมสังฆกรรมกัน เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบได้เสด็จมาตักเตือน ห้ามปรามเพื่อให้สามัคคีปรองดองกัน โดยได้ตรัสสาราณียธรรมคือธรรมที่ทำให้ระลึกถึงกัน ๖ ประการ คือ รักกันไว้ เคารพกัน สงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน พร้อมเพรียงกัน และ

เกาะกลุ่มกันไว้ แล้วตรัสโทษแห่งการแตกสามัคคีและอานิสงส์แห่งความสามัคคีโดยทรงยกนิทานชาดกมาเล่าให้ฟังหลายเรื่อง ถึงขนาดนั้นภิกษุ ๒ พวกก็ยังไม่ยอมคืนดีกัน ทั้งไม่เอื้อเฟื้อต่อคำพร่ำสอนตักเตือน พระพุทธองค์ทรงระอาต่อเหตุการณ์ดังกล่าว นั้น จึงได้เสด็จหลีกหนีไปประทับจำพรรษาแต่ลำพังพระองค์เดียวที่ควงไม้สาละใหญ่ ชื่อภักทสาละในรักขิตไพรสณฑ์เขตป่าปาริเลยยกะ ได้ช้างปาริเลยยกะคอยเผ้าคอยอุปฐากรับใช้ตลอดพรรษา ซึ่งเป็นพรรษาที่ ๑๐ ของพระพุทธองค์

ในระหว่างที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงโกสัมพีนัน นางขุชชุตตราได้ฟังธรรมเทศนาบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว จึงนำธรรมเทศนานั้นไปแสดงแก่นางสามาวดีพร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ ให้ได้ตาม

นางมาคันทียามเหสีคนที่ ๓ ของพระเจ้าอุเทน ได้ผูกจิตอาฆาตในพระพุทธเจ้า เพราะถูกตำหนิว่า “**ร่างกายเต็มด้วยคุณและมูลและไม่ยากแต่ต้องแผ้วด้วยปลายนิ้วเท้า**” ทั้งเคียดแค้นว่าพระสวามีรักใคร่ห่วงใยนางสามาวดีมากกว่าตน จึงได้จ้างคนปากกล้าไปด่าพระพุทธเจ้าและหมู่ภิกษุด้วยคำด่า ๑๐ อย่าง เช่น เจ้าโจร เจ้าโง่ เจ้าบ้า เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัสกับหมู่ภิกษุว่า มนุษย์ผู้ฝึกอบรมตนแล้วย่อมประเสริฐกว่าสัตว์ที่ได้ฝึกแล้วทั้งหลาย เพราะสามารถอดทนต่อคำล่วงเกินได้ จึงไม่หวั่นไหวต่อคำดูด่า

ตอนที่ ๙ กุสินารา

สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

กุสินารา เมืองหลวงแห่งที่ ๒ ของแคว้นมัลละ เมืองหลวงเก่าคือกรุงปาวา เจ้ามัลละเป็นกษัตริย์ปกครองนคร

หลังจากพระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารที่เวฬุคามกรุงเวสาลีแล้ว ได้เสด็จผ่านไปทางภัณฑคาม หัตถิคาม อัมพคาม ชัมพูคาม โภคนคร แคว้นวัชชี ทรงแสดงมหาปเทศ ๔ อย่างว่า “พวกเธออย่าพึงเชื่อหรือคัดค้าน เพราะได้ฟังจาก พระโอษฐ์ของพระศาสดา เพราะได้ฟังจากหมู่สงฆ์ เพราะได้ฟังจากพระเถระผู้เป็น พหูสูตหลายรูป หรือเพราะได้ฟังจากพระเถระผู้เป็นพหูสูตบางรูป ควรตรวจสอบเทียบเคียงกับพระวินัยและพระสูตรก่อน”

พระพุทธองค์เสด็จต่อไปยังกรุงปาวาแคว้นมัลละประทับอยู่ ณ อัมพวัน สวนมะม่วงของนายจุนทะกัมมารบุตร รับนิมนต์เสวยพระกระยาหารเช้าที่เรือนของนายจุนทะ

ทรงเสวยพระกระยาหารชื่อว่าสุกรมัททวะเสียเองแล้ว รับสั่งให้ฝั่งส่วนที่เหลือ ส่วนภิกษุอื่นให้ฉันภัตตาหารชนิดอื่น หลังจากเสวยแล้วเกิดอาพาธอย่างแรงด้วยโรคโลหิตปัสสาวะ ทีกาพาธมีเวทนาหนักเกือบจะปรินิพพาน แต่ทรงมีสติสัมปชัญญะอดกลั้นเวทนาไว้ได้

พระพุทธองค์เสด็จต่อไปทางกรุงกุสินารา เมื่อเสด็จไปถึงระหว่างทาง ทรงแวะพักที่ควงต้นไม้ต้นหนึ่ง รับสั่งกับพระอานนทถึง ๓ ครั้งว่า “กระหายน้ำ” ท่านพระอานนทจึงนำบาตรไปตักน้ำแม้จะดูว่าขุ่น เพราะเกวียนพ่วงผ่านไปนั้นก็กลับใสสะอาดเป็นที่ประหลาดใจยิ่งนัก และทรงรับผ้าเนื้อทองลึงจีวรหนึ่งจากนายบุกกุสมัลลบุตรผู้เลื่อมใสศรัทธา พระอานนทก็น้อมผ้าคู่นั้นเข้าไปทาบทพระวรกายของพระพุทธองค์ทำให้พระฉวีวรรณงดงามผุดผ่องเจิดจ้า พระพุทธองค์ตรัสว่า “พระวรกายของตถาคตย่อมบริสุทธิ์พระฉวีวรรณผุดผ่อง ๒ คราว คือ คราวตรัสรู้และคราวตรัสมาสัมโพธิญาณและ

คราวเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน อานนท์ ในปัจฉิมยามแห่งราตรีนี้ ตถาคตจักปรินิพพาน ระหว่างไม้สาละคู่ในศาลวโนทยานของมัลลกะษัตริย์ เขตกรุงกุสินารา”

พระพุทธองค์เสด็จผ่านแม่น้ำกกุธานที ให้พระจุนทกะปูผ้าสังฆาฏิเป็น ๔ ชั้นแล้ว เสด็จอุฏฐานไสยาโดยตั้งพระทัยว่าจะลุกขึ้นเสด็จต่อ รับสั่งกับพระอานนท์เรื่องอาหารที่นางสุชาดาถวายก่อนตรัสรู้และนายจุนทะถวายก่อนปรินิพพานว่ามีอานิสงส์เสมอกัน แล้วเสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีไปสู่ศาลวโนทยาน กรุงกุสินารา สำเร็จอุฏฐานไสยา คือนอนโดยจะไม่ลุกขึ้นอีก ระหว่างไม้สาละคู่ โดยหันศีรษะทางทิศเหนือ

พระพุทธองค์ตรัสปัจฉิมวาจาว่า

“หนุตทานิ ภิกขเว อามนุตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”. (ที.มหา. ๑๐/๑๘๕)

ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด”

พระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ หลังจากตรัสรู้ ๔๕ ปี

จบ พระพุทธประวัติย่อ